

Halászati jog a középkori Poroszországban

A középkorban a tavakban, folyókban, sőt a tengerparton is, abból következően, hogy a hatékony tartósítási technika hiányában – a sózástól eltekintve – a zsákmány frissessége érdekében nem lehetett hosszabb időre vagy távolabb kihajózni,¹ a halászat egyaránt a tartományúri önállósághoz és hatalomhoz kapcsolódó jog volt. Halászni ezért csak az ezt engedélyező kiváltságlevél, s az abban rögzített feltételek alapján lehetett. Nem volt ez másképpen a Német Lovagrend államában, a középkori Poroszországban sem.

A Német Lovagrend számára II. Frigyes császár 1226. évi rimini bullája biztosította a porosz területek feletti széles körű tartományúri hatalmat. A császári privilégium a német egyházi fejedelmeknek adott 1220. évi kiváltságlevélben foglaltakkal azonos kiváltságokkal ruházta fel a lovagokat. A halászhelyekre, halászvizekre vonatkozóan a rimini bulla úgy rendelkezett, hogy a folyók és a tenger használata (azaz halászata) után a Rend tetszése szerint állapíthat meg adókat, úgy, ahogyan azt akarja és hasznosnak véli, mert a porosz földek és vizek minden szolgálattól és járadéktól mentesen a Rend szabad, kötöttségek nélküli tulajdonát képezik.² A területiális hatalmi jogosítványok birtokában a Német Lovagrend az 1233. évi kulmi kiváltságlevél kiadásakor rendelkezett Poroszország lakosaira vonatkozóan a halászat kérdéséről. Az oklevél egyértelműen rögzítette, hogy a halászvizek feletti tulajdonjog a lovagrendet illeti, így a halászati jog bármilyen engedélyezése sem jelentheti ezeknél a vizeknél a tulajdonos megváltozását. A Poroszországba érkezett első telepéseknek, Kulm és Thorn város polgárainak, valamint a pogány poroszok elleni harcra vállalkozó keresztéseknek a Rend flamand jog alapján tette lehetővé a halászatot. Ez azt jelentette, hogy azok a telepések, akiknek a földjénél, birtoka mellett halászatra alkalmas tó van, ott bármilyen eszközzel halászhatnak, de csak kizárólag saját szükségletre. Ennek érdekében a lovagrend megtiltotta, hogy a piaci értékesítésre is alkalmas halmennyiség kifogására szolgáló, s télen a jég alatti halászatra is alkalmazható, a forrásokban *newodnak* nevezett hálót használják: „*Si vero maior fuerit, quocumque instrumento in eo piscari voluerit ad commodum dumtaxat mense sue, preter rete, quod 'newod' dicitur, habeat liberam faculta-*

¹ M.M. du JOURDIN, *Európa és a tenger*. Budapest, 1996., 179.

² *Preußisches Urkundenbuch*. hgg. R. PHILIPPI – A. SERAPHIM – M. HEIN – E. MASCHKE – H. KOEPPEN – K. CONRAD, Bde I.1. – VI.1., Königsberg – Marburg, 1882–1986. (a továbbiakban: PUB), itt: PUB I.1., Nr. 56.

tem”.³ Ez a korlátozás egyúttal a saját szükségletre történő halászatot időben is korlátozta, hiszen a tél beálltával és a vizek befagyásával ez a tevékenység lehetetlenné vált.

A kulmi adománylevél 1251. évi megújított változatába a birtok melletti vizekben saját szükségletre történő halászatot engedélyező flamand joggyakorlat mellett már a szász jogkörbe tartozó magdeburgi jog elemei is beszüremkedtek. A halászati jogot illetően ez a megújított Kulmer Handfeste azon kitételében érhető tetten, amely Kulm és Thorn városoknak egy-egy mérföld hosszúságú folyószakaszon illetve folyóparton már a Visztula-folyónál is engedélyezte a halászatot. E két város polgárai a Rodzen-tóban is halászhattak, de az 1233. évi adománylevéllel ellentétben a Visztulára és a Rodzen-tóra vonatkozóan már nem szerepelt az a megszorítás, korlátozás, hogy az érintettek csak saját szükségletre foghattak halat.⁴ Az, hogy egy folyón csak meghatározott szakaszon, hosszúságban lehet halászni, a szász jogterületről származó gyakorlat volt, melyet a *Sachsenspiegel* is tartalmaz.⁵ A halászati jog szempontjából a két oklevél közötti lényeges különbséget az jelentette, hogy az 1233. évi adománylevél csak az olyan vizeken történő halászatot szabályozta, melyek a Kulm és Thorn városoknak adott földek által voltak határolva, azaz a város birtokhatárain belül helyezkedtek el, így partjaik már a telepések birtokát képezték. Ezekben a vizekben (melyek a lovagrend tulajdonát képezték) a lovagok csak a saját szükségletre történő halászatot engedélyezték. Az 1251. évi megújított Kulmer Handfeste azonban már a Visztuláról is rendelkezett, amely hajózható folyóként egyúttal fontos közlekedési útnak is számított. Ahogyan a szárazföldi utak felett a Német Lovagrend általában fenntartotta közvetlen fennhatóságát és útbíráskodási jogát,⁶ úgy hasonlóképpen tekintett a vízi utakra is. A halászatot itt nem az alkalmazható eszközök előírásával korlátozta, hanem azáltal, hogy csak meghatározott folyószakaszra engedélyezte. Hasonló tartalmú Wehlau város 1336. évi kiváltságlevele is, amelyben Heinrich Thusemer, königsbergi komtúr a nagymester beleegyezésével engedélyezte, hogy a város polgárai a Pregel-folyón fél mérföld hosszan halászhatnak.⁷ Preußisch-Holland város 1297. évi kiváltságlevele a Sirgau és Weisk folyócskák összefolyásánál engedte meg a lakosoknak a halászatot.⁸ Soldau 1349-es oklevele a Neide vizét jelölte meg olyan halászhelynek, melyet a lakosok használhattak.⁹ Heilsberg,¹⁰ Mehlsack,¹¹ Bischofsburg,¹²

³ PUB I.1., Nr. 105.

⁴ PUB I.1., Nr. 252.

⁵ *Sachsenspiegel – Landrecht* II., 28., § 4., hg. C.G. HOMEYER, Berlin, 1861.

⁶ PUB III.2., Nr. 427.; *Codex diplomaticus Warmienseis oder Regesten und Urkunden zur Geschichte Ermlands*. Bde. I–IV., hgg. C.R. WOELKY – V. RÖHRICH, Braunsberg, 1874. (a továbbiakban: CDW), itt: CDW I., Nr. 70., 96., 102.

⁷ PUB III.1., Nr. 41.

⁸ *Codex diplomaticus Prussicus. Urkunden-Sammlung zur ältern Geschichte Preussens*. Bde I–VI., hg. J. Voigt, Königsberg, 1836–1861. (a továbbiakban: CDP), itt: CDP II., Nr. 34.

⁹ CDP IV., Nr. 3.

Christburg¹³ stb. városok esetében ugyancsak hasonló tartalmú kiváltságlevelek születtek. A Sachsenspiegelben összefoglalt szász jog a sziléziei telepítésben is nagy szerepet játszott, így nem meglepő, hogy a halászati jog sok esetben az itteni területeken szintén adott folyószakaszokra vonatkozott.¹⁴ Mivel az adott folyószakaszra szóló engedélyek nem tiltották a háló használatát, s ezt a jogot általában városi testületek kapták, az adott halászó hely használatát szabályozó rendelkezések megalkotása az adott város hatáskörébe tartozott. Mivel a korabeli oklevelekben pontosan rögzítették egy-egy város adófizetési kötelezettségeit, s az adók mértékét, melyeket ingatlanok után kellett fizetni, a halászat maga, még a saját szükségletre vonatkozó korlátozások nélküli halászat sem járt adófizetési kötelezettséggel. Az ilyen kiváltságokkal rendelkező városok így a privilégiumlevelükben meghatározott halászhelyen egész évben halászhattak, a zsákmányt pedig szabadon értékesíthették is. A poroszországi piacokon eladásra kerülő édesvízi halak túlnyomó többsége minden bizonnyal ezekből a korlátozásoktól mentes, városi használatú halászvizekből származott. Alanyi jogon ugyanakkor a városi polgárok csak az 1233. évi kulmi adománylevelben foglalt korlátozások betartásával halászhattak. 1365-ben Liebmühl városa is ilyen, korlátozásoktól mentes halászati jogot kapott Werner von Rußdorf christburgi komtúrtól.¹⁵

Hasonló volt a helyzet a telepés falvak esetében is. Az oklevelek tanúsága szerint a Német Lovagrend többnyire csak a saját fogyasztás céljából történő halászatot engedélyezte a Poroszországba érkező paraszti hospeseknek, ha az oklevél egy-egy telepés közösségnek lett kiállítva, s nem személyre szóló volt. Milenz¹⁶ vagy Marienau¹⁷ falvak 1321-ben kelt kiváltságlevelei például egyértelműen úgy fogalmaznak, hogy a telepések mindannyian halászhatnak a faluhoz tartozó földek melletti vizekben, de csak saját szükségletükre, háló nélkül. Ugyanilyen kiváltságlevelben részesültek Riesenburg¹⁸ és Heiligenwalde¹⁹ lakói 1344-ben, valamint a

¹⁰ CDP II., Nr. 59.

¹¹ CDW I., Nr. 161.

¹² CDW III., Nr. 306.

¹³ CDP II., Nr. 21.

¹⁴ J. PFITZNER, *Besiedlungs-, Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte des Breslauer Bistumlandes* I. Teil: Bis zum Beginne der böhmischen Herrschaft. (Prager Studien aus dem Gebiete der Geschichtswissenschaft, hg. H. HIRSCH – S. STEINHERZ – O. WEBER, 18.), Reichenberg i. B., 1926., 291.

¹⁵ *Regesta Historico-Diplomatica Ordinis S. Mariae Theutonicorum, 1198–1525.*, bearb. E. JOACHIM, hg. W. HUBATSCH, Pars II.: *Regesta Privilegiorum Ordinis S. Mariae Theutonicorum*. Mit einem Anhang: Papst- und Konzilsurkunden, Göttingen, 1948. (a továbbiakban: *Regesta II.*), itt: *Regesta II.*, Nr. 936.

¹⁶ PUB II., Nr. 359.

¹⁷ PUB II., Nr. 360.

¹⁸ *Regesta II.*, Nr. 765.

¹⁹ *Regesta II.*, Nr. 767.

Johannisburgban élők is 1367-ben.²⁰ A példákat természetesen még lehetne sorolni, de témánk szempontjából illusztrációként talán ennyi is elegendő. A falu határán belüli vizeken saját szükségletre történő halászat joga, ha csekély eltérésekkel is, de mindenütt az általános hospes-jogok közé tartozott a középkori Európában.²¹ Számos hasonló tartalmú forrás maradt fenn a német telepítések által ugyancsak érintett Sziléziából is, ahol szintén tiltva volt a hálóval történő halászat.²²

A telepes közösségeknek biztosított halászati jog mellett sokkal jelentősebb azoknak az okleveleknek a száma, melyek személyre szólóan adtak halászatra jogosító kiváltságokat, de itt is érvényes volt az a korlátozás, hogy a megadományozottak csak saját szükségletre, azaz háló nélkül halászhattak. Ilyen típusú, személyre szóló kiváltságleveleket a Német Lovagrend két csoport számára adományozott. Az első csoportba a német falvak telepítését végző telepítési vállalkozók, az ún. *locatorok* tartoztak, akik az általuk alapított települések örökletes előjárói, bírái, ún. *soltészek* lettek.²³ Mielenz falu 1321. évi alapító oklevele például egyértelműen rögzítette, hogy a *locator* és örökösei a telepítési feladatokkal járó fáradozásokért és kiadásokért megkapták az új falu *soltészi* tisztségét.²⁴ Rosenfelde,²⁵ Grunenfeld,²⁶ vagy Arnsdorf²⁷ alapító oklevelei – s természetesen még számos egyéb oklevél is – szintén a telepítési vállalkozó és a *soltész* személyének azonosságáról szólnak. A *soltészi* tisztség és a hozzá kapcsolódó jogok tehát egyfajta „fizetség” volt a falutelepítésért. A személyre szóló, halászatot engedélyező kiváltságlevelek másik nagy csoportjába a földesúri járadékok alól mentesülő, katonai kötelezettségekkel tartozó, szolgálati birtokkal rendelkező német, porosz és szláv (lengyel illetve pomerán) nemesek, birtokosok tartoztak. Ez a réteg – mely birtokállományát, s a hozzá kapcsolódó egyéb jogok tekintetében nagyon is differenciált volt – adománybirtokukkal együtt járóan részesültek halászati jogban. Az oklevelekben többnyire mindkét esetben pontosan rögzítették, hogy a kedvezményezettek mely tavakban vagy folyóvizekben gyakorolhatták halászati kiváltságukat. 1285-ben például Konrad von Thierberg, tartományi mester (*Landmeister, provincialis magister*) meghatározta, hogy Starkenberg falu *soltésza*, Konrad, a Melno-tóban bármilyen eszközzel halászhat, kivéve a *nywatnak* nevezett hálót (mely azonos a kulmi adománylevelben *newod* néven szereplő hálóval): „*item in lacu nostro Moldense sepedicto sculteto piscari ad suam coquinam cum omni recium instrumento preter*

²⁰ Regesta II., Nr. 948.

²¹ SZŰCS Jenő, *Az utolsó Árpádok*. Budapest, 1993., 204.

²² J. PFITZNER, im. 291.

²³ H. PATZER, *Die deutsche bäuerliche Gemeinde im Ordensstaat Preußen*. in: *Die Anfänge der Landgemeinde und ihre Wesen* Bd. II. (Vorträge und Forschungen VIII.), Konstanz–Stuttgart, 1964., 156.

²⁴ PUB II., Nr. 359.

²⁵ PUB II., Nr. 118.

²⁶ PUB IV., Nr. 599.

²⁷ PUB II., Nr. 171.

rete, quod nywat dicitur, licenciam duximus concedendam".²⁸ Kuppen falu soltészja, Jacob, az Ewing-tóra vonatkozóan ugyanilyen feltételekkel nyert halászati jogot 1320-ban.²⁹ Ilyen esetekben, amikor a halászati jog nem a telepések közösségét, hanem a soltészt illette, a falu lakói még saját szükségletre sem halászhattak. Az, hogy egy-egy telepés falu esetében a halászati jog a telepések közösségét, vagy csak a soltészt illette meg, attól függött, hol alapították az új települést. Poroszország viszonylag sűrűbben lakott területein, ahol az életfeltételek már viszonylag jobbak voltak, többnyire csak a soltészok kaptak ilyen jogot. A ritkán lakott, nagy erdőségek térségébe szélesebb körű kiváltságokkal kellett ösztönözni a betelepülést, így ezeken a területeken általában a telepések együttesen részesültek halászati jogban is.

A szolgálati birtokkal rendelkező világi birtokos réteg, származásától függetlenül, ugyancsak háló nélküli, saját fogyasztásra vonatkozó halászati jogot kapott. 1333-ban például Luther von Braunschweig nagymester ilyen feltételekkel erősítette meg a porosz Skypelót 10 Hufe föld birtokában, valamint a Ruthczor és Gey-sirich tavakra érvényes halászati jogában.³⁰ 1364-ben Winrich von Kniprode nagymester hasonló tartalmú oklevelet állított ki Matthias Sachse és fia, Heinrich számára, amelyben a Weylasirs-tavon és a Gubysir-folyón engedélyezte a halászatot.³¹ Egy bizonyos Clausius és egy Fusit nevű porosz szabad a Wurowin,³² a Kobelkow testvérek és sógoruk pedig a Schen-tavon kapott halászati jogot.³³ De ugyanez a tartalom fogalmazódott meg a német Heinrich von Fischenbach,³⁴ vagy Hannus von der Heide nevére kiállított oklevelekben is,³⁵ és a sort természetesen ez esetben is hosszasan folytathatnánk.

A források túlnyomó többségében megfogalmazott korlátozó rendelkezésekkel szemben azonban néhány oklevél ezektől eltérő tartalmú. Különösen figyelemre méltó az az 1278. december 15-én kelt kiváltságlevél, amelyben a Német Lovagrend Kulmerland tartomány lengyel nemeseinek testületileg megújította privilégiumait, s ezek között azt a jogot is megadta, hogy ezek a nemesek a birtokaikon lévő vizekben hálóval is halászhatnak, azaz nem csak saját szükségletre, hanem piacra, eladásra is foghattak halat, ráadásul egész évben.³⁶ Ez a kiváltság örökíthető volt, utódaikra szintén vonatkozott. Elvértve ugyan, de magánszemélyek szabad halászatáról más alkalommal is szólnak a források.³⁷ Ez mindig különleges kedvezmény-

²⁸ PUB I.2., Nr. 459.

²⁹ Regesta II., Nr. 499.

³⁰ PUB II., Nr. 775.

³¹ Regesta II., Nr. 928.

³² Regesta II., Nr. 665.

³³ Regesta II., Nr. 809.

³⁴ Regesta II., Nr. 835.

³⁵ Regesta II., Nr. 1060.

³⁶ CDP I., Nr. 163.

³⁷ CDW I., Nr. 298.; CDW II., Nr. 8., 289., 353., 357., 405.

nek számított, s általában csak a megadományozott életére szólt. Halálával,³⁸ vagy a birtok idegen kézre kerülésével³⁹ a halászati jog érvénytelenné vált. Ha egy fogadó vagy kocsmá falun kívül, lakott településtől távol volt, több más kedvezmény mellett a fogadóst, illetve kocsmárost általában a szabad halászat joga is megillette a környező vizekben.⁴⁰

A halászati jog szempontjából különleges helyzetben voltak a malmok, pontosabban a molnárok. Mivel alapvetően vízimalmokról volt szó, a molnár saját szükségleteire mindig rendelkezett halászati joggal, de ez kizárólag csak a malomtóra, illetve meghatározott szakaszon a be- és kifolyó patakra szorítkozott.⁴¹ 1356-ban például Johann Schindenkop, Balga komtúrja Heinrich von Girdawennek egy malmot adományozott.⁴² A malomtóra illetve annak szűkebb környékére vonatkozó halászati jog esetén azonban nem volt magától értetődő, hogy a molnárnak a kifogott halak után semmit sem kell fizetnie. Az ermlandi (warmiai) püspökségből származó egyik oklevél szerint például a molnár csak abban az esetben tarthatta meg teljes egészében a zsákmányt, ha az kisebb halakból állt, de ha az nagyobb halakat tartalmazott, akkor a fogás harmadát köteles volt beszolgáltatnia a püspöknek.⁴³

A halászati jog eddig tárgyalt kérdései olyan telepes közösségekre illetve személyekre vonatkoztak, akik számára a halászat csak kiegészítő tevékenységet jelentett, tehát nem ebből éltek. Ugyanakkor a középkori Poroszországban is voltak halászattal foglalkozó, halászatból élő emberek, települések. A kimondott halászfalvak többnyire egy-egy, halászatra alkalmas víz melletti lovagrendi rendház közelében feküdtek. A „hivatásos” halászoknál valóban a halászat jelentette a megélhetés alapját, s ehhez képest minden más tevékenység (földművelés, erdőgazdaság stb.) csak másodlagos fontossággal bírt. Mindebből az is következett, hogy a halászok esetében értelmetlen lett volna a háló használatának tiltása. A halászok zsákmányuk meghatározott hányadával, vagy évi rögzített összegű pénz megfizetésével tartoztak a lovagrendnek.⁴⁴ 1273-ban a zantíri komtúr évi pénzcenzus ellenében adományozott halászati jogot.⁴⁵ Hasonló volt a helyzet Sziléziában is: Ohlau falu halászhai például 16 köteg halat voltak kötelesek adni a püspöknek, majd a 14. századtól egyre inkább elterjedt a rögzített pénzjáradék, azaz a halászat után évi 3–3,5 márkát fizettek.⁴⁶

³⁸ CDW II., Nr. 8., 289.

³⁹ CDW II., Nr. 357.

⁴⁰ CDW I., Nr. 222.

⁴¹ CDW I., Nr. 144., 165., 185.; CDW II., Nr. 234., 345.

⁴² Regesta II., Nr. 865.

⁴³ CDW I., Nr. 286.

⁴⁴ P. ERLÉN, *Europäischer Landesausbau und mittelalterliche deutsche Ostsiedlung. Ein struktureller Vergleich zwischen Südwestfrankreich, den Niederlanden und dem Ordensland Preußen. (Historische und Landeskundliche Ostmitteleuropa – Studien 9.)*, Marburg–Lahn, 1992., 207.

⁴⁵ CDP I., Nr. 160.

⁴⁶ J. PFITZNER, i.m. 291.

Abból következően, hogy a Német Lovagrend a legtöbb esetben megtiltotta a téli, jég alatti halászatra is alkalmas háló, a *newod*, vagy a *nywat* használatát, a halászati jog korlátozott volta nem csak a kifogható halmennyiségben nyilvánult meg, hanem a halászati évadot illetően is. A csak saját szükségletre történő halászati joggal rendelkező települések vagy magánszemélyek gyakorlatilag csak a jégmentes hónapokban élhettek jogukkal.

A halászati joggal megadómányozottak között a halászattal, s különösen a halászvizek határával kapcsolatos kérdések gyakran okoztak vitákat, feszültségeket, sőt pereskedéseket. 1385-ben például Konrad Zöllner von Rothenstein nagymester Tromnau és Willekorn térség birtokosai, valamint a pomesániai püspök közötti vitás halászati ügyekben bíraskodott.⁴⁷ 1400-ban Konrad von Jungingen nagymester a pomesániai káptalan és Nokaria birtokosa közötti vitatott halászati kérdéseket rendezte.⁴⁸

Ahogy a tavakban, folyókban való halászati jogot, úgy a tengeri halászathoz való jogot is csak külön engedély birtokában lehetett gyakorolni. A középkorban a halászati jogokat illetően az oklevelekben világosan különbséget tettek az édes- és a sósvíz között. Figyelemre méltó, hogy Poroszországban ennek logikája alapján másképpen nevezték meg az alacsony sótartalmú Visztula-öblöt (*Frische-Haff*), ahová a Visztula-folyó torkollott, valamint a sokkal magasabb sótartalmú, nyílt tengert. Az előbbi *mare recens*, utóbbi pedig *mare salsum* megnevezésben szerepel a forrásokban. Schönwick város 1290. évi kiváltságlevelében például ez a tartalmi elkülönítés egyértelműen megfogalmazódik: „*conferimus – civitatis incolis perpetuam licentiam piscare in recenti mari in parte nostra. Poterunt insuper – cives in perpetuum libere – in salso mari piscari*”.⁴⁹ Amikor 1302-ben Helwig von Goldbach Landmeister az elbingi domonkosoknak halászati jogot adott a Frische-Haff vizén és a nyílt tengeren, ugyancsak a *mare recens* és a *mare salsum* kifejezéseket használta,⁵⁰ ahogyan egy 1322. évi samlandi oklevél is.⁵¹ A lovagrendi államban a szinte teljesen zárt, a nyílt tengerhez csak viszonylag szűk kijáratú csatornával kapcsolódó, s az ide ömlő folyók miatt alacsony sótartalmú öblöket nevezték *mare recens*nek. A Visztula-öböl mellett ugyanilyen besorolás alá esett a Kúr-öböl is. 1342-ben a Német Lovagrend az olivai cisztercita kolostornak és Danzig város halászáinak engedélyezte a tengeri halászatot.⁵² Az elbingi domonkosok, vagy az olivai ciszterciták, mint egyházi szervezetek, valóban kiváltsággként kapták meg a

⁴⁷ W. von BRÜNNECK, *Zur Geschichte des altpreußischen Jagd- und Fischereirechts*. in: Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Germanische Abteilung. 1918., 127.

⁴⁸ Uo., 127.

⁴⁹ *Urkundenbuch des Bistums Samland*. hgg. C.P. WOELKY – H. MENDTHAL, Leipzig, 1891. (a továbbiakban: Saml.UB.), itt: Saml.UB., Nr. 191.

⁵⁰ CDP II., Nr. 42.

⁵¹ Regesta II., Nr. 515.

⁵² W. von BRÜNNECK, i.m. 122.

lovagrendtől a tengeri halászat jogát, a halászok azonban már nem. Az édesvízi halászáttal ellentétben, mely alapvetően a rendházak szükségleteit igyekezett kielégíteni, s nem eredményezett számottevő bevételt, a tengeri halászatból jelentős jövedelme származott a lovagrendi kincstárnak. Ez jórészt a halászati engedélyek, az ún. *Keitelbriefek* kiadásából folyt be, és nem magából a kifogott halak értékesítéséből. A tengeri halászoknak évente kellett megvásárolniuk a halászati engedélyeket, melyekért viszonylag sokat, 10–12 márkát is fizettek.⁵³ A *Keitelbrief* kiváltása után a halászat minden haszna (s természetesen kockázata) már a halászokat illette, akik többnyire nem maguk értékesítették a zsákmányt, hanem vagy a Német Lovagrend tisztségviselője, vagy valamelyik kereskedő vásárolta azt fel.

A tengeri halászathoz nem csak hogy alapvetően szükség volt hálóra, más eszközzel ez gyakorlatilag lehetetlen lett volna, de a folyókban, tavakban alkalmazott hálónál (*newod*) sokkal nagyobb és erősebb kellett. A poroszországi forrásokban ezt a tengeri halászatra alkalmas hálót *sagena* megnevezésben említik a források. Az elbingi domonkosoknak adott 1302. évi kiváltságlevelél egyértelműen meghatározta, hogy a szerzetesek illetve halászaik milyen eszközzel halászhattak, s hogy abból hány darabot használhattak: „*Quod idem prior et conventus ordinis predicatorum in Elbingo et eorum successores imperpetuum in recenti mari cum una sagena et in salso mari similiter cum una sagena libere piscandi habeant facultatem*”.⁵⁴

A 14. században az északi tengereken gyorsan elterjedt a hering kifogását követő azonnali sózási eljárással történő tartósítási módszer, amit döntően a kereskedelem kiszélesedése következtében a Balti- és Északi-tengeren megjelenő jó minőségű francia és spanyol só tett lehetővé. A halászsákmány tartósíthatóságával a tengeri halászok hosszabb időre és távolabbi vizekre is elmerészkedtek. A középkori Poroszországból például Elbing, Danzig, vagy Königsberg halászaik egészen a dániai Sund-szorosig elhajóztak heringért, ahogyan erről Philippe de Mézieres, V. Károly francia király tanácsadója is beszámolt: „*A norvég és a dán királyság között van egy egészen szűk tengerág, amely csak nagyjából egy vagy két mérföld széles... Szeptemberben és októberben a hering ezen a szoroson át vonul egyik tengerből a másikba, oly nagy tömegben, hogy az kész csoda, s ebben a két hónapban...annyi úszik le ezen a tizenöt mérföld hosszúságú tengerágon, hogy karddal lehetne vágni őket... Minden évben bárkák és hajók gyűlnek ide egész Németországból és Poroszországból a mondott hónapban..., s úgy tartják általában, hogy a hajók szám szerint negyvenezren vannak...*”.⁵⁵

Az okleveles források ugyancsak megerősítik a porosz heringhalászok dániai jelenlétét.⁵⁶

⁵³ Uo. 122.

⁵⁴ CDP II., Nr.42.

⁵⁵ Idézi M.M. du JOURDIN, i.m. 181–182.

⁵⁶ *Hanserecesse*, 1. Abt., Die Recesse und andere Akten der hansetage von 1256–1430., bearb. K. Koppmann, Bde. III–VIII., Leipzig, 1875–1897. (a továbbiakban: HR(1)), itt: HR(1) IV., Nr. 158.; HR(1) III., Nr. 313.

Részben a halászathoz kapcsolódott a Német Lovagrend államában a halászmesteri, az ún. *Fischmeister* tisztség. A források lovagrendi rendházaknál említik ezt a tisztséget,⁵⁷ melyet a rend valamelyik tagja töltött be. Legfontosabb feladata a rendház és a konvent hallal való ellátása volt. Eredetét tekintve tehát ez a tisztség kifejezetten a szerzetesi lovagi szervezethez kapcsolódott, s csak a 14. századtól társultak hozzá közigazgatási-állami feladatok és igazgatása alá tartozó hivatali körzet.⁵⁸ Különösen a scharfauai *Fischmeister* tisztsége számított fontosnak, mert az igazgatása alá tartozó körzet malmai, falvai, kocsmái stb. után komoly bevételek származtak. 1404-ben például Johann der Dolle halászmester 7000 márkát fizetett be a központi kincstárba.⁵⁹ Minden közhatalmi funkciója ellenére azonban a scharfauai *Fischmeister* legfontosabb feladata is a halellátás biztosítása volt. A nagymesteri udvar, azaz Marienburg halvesükségletének kielégítéséről kellett gondoskodnia. Ehhez többnyire vásárlás révén szerezte be a szükséges halmennyiséget: a porosz tengeri halászoktól gyakran az ő megbízottai vásárolták fel a sózott (esetleg szárított) heringet vagy tőkehalat. A marienburgi konyhamester 1411. évi számadáskönyvében például az olvasható, hogy „300 stocfisch und 9 _ flacfisch vom fischmeyster”.⁶⁰ Egy 1403-ból származó adat szerint a *Fischmeister* 79 márkáért heringet, 20 márkáért pedig tőkehalat vásárolt.⁶¹ A rendházak ellátásához szükséges halat a *Fischmeister*ek ugyan általában vásárlás révén szerezték be, de egyúttal a Német Lovagrend magánhalászatának irányítói is voltak. Saját halászbárkák, hajók, halászeszközökkel, hálókkal rendelkeztek, és fizetett halászaik voltak.⁶² A Rend alkalmazásában álló halászok meghatározott, a halászati teljesítménytől többnyire független összegű bért kaptak (pénzben vagy egyéb természetbeni juttatás formájában), s a zsákmány egészének felhasználása, hasznosítása a Német Lovagrend – azaz a halászmester – jogkörébe tartozott. Előfordulhatott az is, hogy a raktáron lévő halkészletek lehetővé tették saját halászsákmány értékesítését. 1442-ben például a marienburgi *Fischmeister* 160 márkáért értékű halat vitt piacra, míg Rastenburgban 1445-ben 560 márkányi bevétel származott a haleladásból.⁶³

Jogi szempontból igen érdekes volt a *Fischmeister* helyzete. Tisztségéből, feladatából következően ő maga érintett volt a halászatban, de egyúttal az államhatalmat is megjelenítette, képviselte. A halászati ügyek miatt – ahogyan a különböző

⁵⁷ CDW IV., Nr. 368.; *Das Marienburger Ämterbuch*. hg. W. Ziesemer (a továbbiakban: MÄB), Danzig, 1916., 21., 56–59.; *Das Ausgabenbuch des Marienburger Hauskomturs für die Jahre 1410–1420*. hg. W. Ziesemer (a továbbiakban: ABM), Königsberg, 1911., 203–205.

⁵⁸ J. SARNOWSKY, *Die Wirtschaftsführung des Deutschen Ordens in Preußen (1382–1454)*, Köln, 1993., 144.

⁵⁹ Uo. 145.

⁶⁰ MÄB, 138.

⁶¹ *Das Marienburger Konventsbuch der Jahre 1399–1412*. (a továbbiakban: MKB), hg. W. Ziesemer, Danzig, 1913., 115.

⁶² MKB, 274.; MÄB 54., 56.

⁶³ J. SARNOWSKY, i.m. 284..

birtokosok vagy paraszti közösségek stb. között is gyakran voltak vitás kérdések – a halászmester is könnyen kerülhetett abba a helyzetbe, amikor a Rend alattvalóival támadtak nézetkülönbségek. A 15. század közepén például a poroszországi rendek, azaz a világi birtokos nemesek és a városok, több alkalommal is panaszt emeltek a nagymesternél a Fischmeisterrel szemben.⁶⁴ Az, hogy a rendek a nagymesternél tettek panaszt, egyáltalán nem volt véletlen: hivatali körzetében a halászmester jelenítette meg a Német Lovagrend hatalmát és autoritását. Ő ellenőrizte a halászati szabályok és rendelkezések betartását, s különösen azt, hogy csak érvényes halászati engedély birtokában halásszanak.⁶⁵ A halászati engedélyek kiadása ugyanakkor a nagymester hatáskörébe tartozott: a marienburgi kancelláriában állították ki a Keitelbriefeket, de az értük fizetendő pénzt a halászmesternek kellett beszélni, majd egy összegben a központi kincstárba befizetni.⁶⁶ A halászati előírások betartását nem a hivatásos halászok, hanem a Fischmeister igazgatása alá tartozó körzetben korlátozott halászati kiváltságot kapott falvak vagy személyek esetében kellett figyelemmel kísérni. Egy 1453-ból származó levél szerint például az előző évben egy bizonyos Niclus Keiserwalt a halászmester figyelmeztetése ellenére jégbe vágott léknél még télen is halászott, sőt a kifogott halat piacra vitte, s el is adta.⁶⁷

A Fischmeister nemcsak hatósági és igazgatási hatalommal rendelkezett, de bíráskodási joggal is. Körzetében az ő feladata volt az alattvalók közötti halászati vagy halkereskedelmi kérdések miatt kirobban perpatvarok felett ítéletet mondani. 1444-ben például a putzigi halászmester Jurgisdorf falu soltésza és a lakosai közötti vitatott halászati kérdésekben bíráskodott.⁶⁸ Ebből a helyzetből következett, hogy egy birtokos vagy telepes, ha vitás ügye támadt a halászattal kapcsolatosan a Fischmeisterrel, aki egyúttal ezen ügyben bíróként is szerepelt volna, inkább a Rend felsőbb vezetőinél emelt panaszt, s keresett jogorvoslást. A Fischmeister bírói jogköre közrendészeti feladatokkal kapcsolódott össze, ahogyan erről a danzigi komtúr 1428 májusában írott levele tanúskodik. A komtúr arról tájékoztatta a nagymestert, hogy a putzigi Fuischmeister tengeri rablókat (kalózokat) fogott el.⁶⁹ A tengerpartnál lévő halászmesteri körzetekben a kereskedelempolitikai döntések (ki- és behozatali kvóták, export- vagy importkorlátozások, embargók stb.) betartásával kapcsolatos teendők is a Fischmeister hatáskörébe tartoztak. Amikor például 1406-ban Poroszországban a Német Lovagrend mennyiségi korlátozást írt elő az importált

⁶⁴ *Acten der Ständetage Preußens unter der Herrschaft des Deutschen Ordens.* hg. M. TOEPPEN, Bde. 5., Leipzig, 1878–1886. (a továbbiakban: ASP), itt: ASP III., Nr. 63., 285.

⁶⁵ H.A. WILLIAM, *Die Fischerei des Deutschen Ordens in Preußen bis zu Dietrich von Altenburg.* in: *Jahrbuch der Albertus-Universität zu Königsberg* 11. (1961), 78–85.

⁶⁶ J. SARNOWSKY, i.m., 149–150.

⁶⁷ Uo. 150.

⁶⁸ Uo. 150.

⁶⁹ HR(1), VIII., Nr. 401.

angol posztóra, a scharfauai Fischmeister 576 márka értékben foglalt le posztót a kvóta felett.⁷⁰

A halászmesternek, mint a Német Lovagrend helyi tisztségviselőjének, a hatáskörébe tartozó területeken joga volt – cenzus ellenében – kocsmatartást engedélyezni (amihez sok esetben bizonyos halászati jogosítványok is tartoztak). 1426-ban például Heinrich von Windhusen Fischmeister évi 3 márka cenzus fejében Tunrenothe kocsmáját Hans Nymenrichnek adta. Egy évvel később Hans Rollewagen Ysenhutten kocsmáját évi 7 márka cenzusért kapta meg.⁷¹ Igazgatási körzetének határain belül a Fischmeisterrel illetve a sörfőzés joga, így az e területeken működő kocsmákban, fogadóknak csak az általa főzetett sört lehetett kimérni, értékesíteni.⁷²

A halászathoz szükséges kisebb hajók és bárkák mellett a scharfauai és putzigi Fischmeisterek – a Német Lovagrendet képviselve – kereskedelmi célú, nagyobb hajókban is rendelkeztek tulajdoni hányaddal. Egy 1387. évi adat szerint például a scharfauai Fischmeister 30 márka értékben volt résztulajdonosa egy kereskedelmi hajónak.⁷³ 1429-ben a putzigi halászmester egy kereskedelmi hajó 75 %-át birto-kolta.⁷⁴ A tengerparti területek halászmesterei így – ha nem is főtevékenységként – de részt vettek a Német Lovagrend magánkereskedelmében. Az elbingi Fischmeister 1411-ben és 1416-ban meghatározott összeg értékig olajat és halat szállított Marienburgba, a nagymesteri udvarba.⁷⁵ A drauseni halászmester 1416–1418 között rendszeresen vaját, sajtót, tojást, lisztet, malátát és természetesen halat szállított ugyancsak Marienburgba.⁷⁶ Egy 1408. évi feljegyzés szerint két scharfauai polgár 175 márka értékben angol posztót vásárolt Konrad Volkolt Fischmeisteről.⁷⁷

A tengerparton vagy folyókban megfeneklett, zátonyra futott hajók és rakományuk kimentése nemcsak a feladata, de joga is volt az adott körzet halászmestereinek, ami után ún. mentési díj illette meg őket, s ennek lefizetése után a tulajdonosok visszakaphatták kimenekített értékeiket, áruikat, rakományukat. 1439. április 10-én például Riga városa arra kérte a danzigi városi tanácsot, hogy közvetítsen a putzigi Fischmeisternek fizetendő mentési díj ügyében, mert egy rigai hajó a Visztulán megfeneklett egy homokpadon.⁷⁸ Amennyiben a szerencsétlenül járt hajó kimentett rakománya után a tulajdonosok megadott határidőn (általában egy éven) belül nem fizették meg a mentési díjat, a Fischmeister a nagymester beleegyezé-

⁷⁰ HR(1), V., Nr. 308.

⁷¹ J. SARNOWSKY, i.m., 150.

⁷² ASP II., Nr. 5.; MÄB, 58–59.

⁷³ MÄB, 54.

⁷⁴ Regesta II., Nr. 2301.

⁷⁵ ABM, 26., 203.

⁷⁶ ABM, 203–205., 231–232., 246., 295.

⁷⁷ MKB, 210.

⁷⁸ *Hansisches Urkundenbuch*, bearb. K. KUNZE, W. STEIN, K. HÖHLBAUM, H.G. von RUNDSTEDT, Bde. I–VIII., Leipzig-Weimar, 1876–1939. (a továbbiakban: HUB), itt: HUB VII,1., Nr. 451.

sével és tudtával tovább már nem őrizte, hanem lefoglalta és értékesítette a rakományt.

Összességében a halászmesteri tisztség többnyire jelentős bevételi forrásokkal járt együtt, így nem meglepő, hogy a Fischmeisterek alkalomadtán kisebb-nagyobb hitelügyletekben is részt tudtak venni. Az olyan, viszonylag kisösszegű hitelek mellett, mint például az a 30 márka, amelyet a drauseni Fischmeister adott kölcsön a christburgi komtúrnak,⁷⁹ sokkal komolyabb tőkekihelyezésekben is szerepet vállaltak. A scharfauai Fischmeister például 1408-ban 600 márka kölcsönt nyújtott Thorn és Danzig városoknak.⁸⁰

Néhány forrásban a *strecfus* megnevezésben szereplő halivadékok említése szervezett édesvízi halgazdaságokat feltételez, melyek egy-egy rendházhoz tartoztak.⁸¹ A halastavaknak és az itteni haltenyésztésnek nem volt olyan külön tisztségviselője, mint a Fischmeister. A halastavak az adott rendházak vezetőinek irányítása alá tartoztak. E tavakban szigorúan tilos volt halászni, és a Német Lovagrend is csak az őszi lehalászáskor látta addigi munkája eredményét.

⁷⁹ *Das Pfennigschuldbuch der Komturei Christburg* (a továbbiakban: PSB), hg. H. WUNDER, Köln–Berlin, 1969., itt: PSB 4a I.

⁸⁰ ASP I., Nr. 399.

⁸¹ *Das große Ämterbuch des Deutschen Ordens* (a továbbiakban: GÄB), hg. W. ZIESEMER, Danzig, 1921., itt: GÄB, Register 970–971.